

УДК 811.161.2'221:811.161.2'373.7

Г. Г. Демиденко*к. філол. н., ст. викл. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНЦІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ)****THE COMMUNICATIVE SPACE OF UKRAINIANS
(ON THE BASIS OF PHRASEOLOGY UNITS)**

Запропонована наукова розвідка присвячена актуальним питанням невербаліки – проксемічним компонентам комунікативної поведінки українців; з'ясовано особливості комунікативного простору лінгвоносіїв; визначено особливості їх номінації засобами фразеології української мови; увагу зосереджено на типах дистанції, їх лінгвокультурному втіленні.

Ключові слова: *невербальне спілкування, проксеміка, комунікативний простір, дистанція, фразеологізм.*

The scientific investigation has been devoted to the actual problems of the non-verbal means such as proxemic components of the ukrainian communicative behavior; the peculiarities of the communicative space of linguistic carriers are clarified; the peculiarities of their nomination by means of phraseology of the Ukrainian language are determined; the attention was focused on the types of distance, their linguistic and cultural representation.

Key words: *the non-verbal communication, proxemics, the communicative space, distance, idiom.*

Невербальна комунікація є важливим засобом спілкування та взаєморозуміння людей і має давні традиції вивчення (І. Горелов, П. Екман, Г. Колшанський, Г. Крейдлін, В. Лабунська, Л. Солощук, А. Піз, Е. Холл). Сучасне наукове зацікавлення питаннями, пов'язаними з мовою тіла, її культурними маркерами, омовленням невербаліки, зокрема й засобами фразеології, зумовлене тенденцією до розширення меж традиційної лінгвістики. Такий підхід дає змогу залучати до сфери мовознавчих досліджень теоретичні та практичні надбання інших царин знань: психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології, теорії мовної комунікації тощо.

Новітні фразеологічні студії засвідчують, що фразеологізми української мови репрезентують різноманітні засоби невербальної комунікації (міміку, жести, поставу, ходу, особливості погляду та фонації), що свідчить про їх активне функціонування в українській комунікативній системі загалом. Попри активний стан досліджень проблематики невербального спілкування, проксемічні компоненти не отримали ґрунтовного висвітлення, а отже, й лінгвальна інтерпретація проксемічної поведінки українців потребує окремого аналізу.

Проксеміка, як відомо, вивчає особливості комунікативного простору людини, спирається на теорію зонального поділу простору, описану Е. Холлом. Зони відстані між співрозмовниками є комунікативно значущими як для вербальних, так і для невербальних міжособистісних стосунків. Згідно з концепцією дослідників проксеміки, відстань між комунікаторами може бути інтимною (0 – 45 см), особистою, або індивідуальною (45 см – 1 м 20 см), соціальною (1 м 20 см – 3 м 60 см) та суспільною, або публічною (більше 3 м 60 см).

Унаслідок теоретичних узагальнень й аналізу фактичного мовного матеріалу сталі звороти української мови, у яких вербалізовані різні види дистанції між учасниками взаємодії, варто розглядати в межах 4 фразеосемантичних груп.

1. Фраземи, що називають особливості комунікації в інтимній зоні й характеризують спілкування здебільшого між близькими людьми, між батьками і дітьми: *вішатися на шию; повисати на шиї; взяти в оберемок; гладити по голівці; держатися за спідницю; годувати з ложечки; ніс до носа; дивитися прямо в очі* тощо.

Утрчання в інтимний простір дозволено лише знайомій особі, здебільшого найближчим друзям, наприклад: *підставляти плече; відчувати плече (лікоть); вести за руку; брати на [свої] плечі; під боком; хоч одним боком*. Однак почасти максимальне фізичне зближення може викликати негативні переживання, мати шкідливий вплив на людину, є небажаним, насильницьким, а саме: *взяти в жменю; взяти на*

беремки; вхопити за барки; вчепитися в горлянку; гладити по спині; дихати в спину встромити ніж в спину та ін.

2. Вирази, які репрезентують особисту (індивідуальну) дистанцію між спілкувальниками, передусім друзями, рідними, колегами, знайомими: *підставляти стілець; лизати руки; лизати п'яти; лизати халяву (чоботи, черевики); назирці ходити; як цуцик (бігати); давати помічну руку; давати ляпаса; держати наче на ланцюгу* тощо. Варто зазначити, що такі лінгвоодиниці в контекстуальному оточенні можуть окреслювати ситуації, у яких мовці порушують межі особистої зони. Вони прагнуть зменшити відстань одне від одного, зацікавити когось, заручитися підтримкою, змусити коритися.

3. Вислови, що демонструють специфіку соціальної дистанції та декларують більш офіційні стосунки, зумовлені нормами етикету, різними психологічними чинниками, подекуди й медичними, гігієнічними приписами, як-от: *рукою подати; не за горами; держати на відстані; держати на певній віддалі* тощо.

Фразеологізми цієї групи вербалізують застосування знаків динамічної експресії задля привітання, ушанування співрозмовника в повсякденному житті, військовій справі, як засіб догодити комусь, отримати щось бажане, наприклад: *уклонятися землі; бити поклони; віддавати поклін; упадати в ноги; вдарити чолом; бити лобом об землю; віддати честь і т. ін.*

4. Вирази на позначення суспільної (публічної) дистанції ілюструють відчуженість між співрозмовниками, намагання збільшити як фізичну, так і психологічну відстань між ними. Наприклад: *показати поріг (дорогу, одвірок, шлях); показати на двері; вести за двері; вказувати на двері; хата скраю; на [всі] чотири боки (сторони); за бортом; викидати за борт; викидати на вулицю; щоб ноги [більше] не було; рукою не дістанеш; скільки оком кинеш; на відстані гарматного пострілу* тощо. Скажімо, символічний зміст лексем *поріг, двері, вулиця* в наведених зворотах асоціюється переважно з

переміщенням у відкритий простір, за межі житла, що призводить до збільшення дистанції. Такі дії співрозмовника приховують негативне ставлення, психологічний дискомфорт, тривогу, байдужість.

Спостереження за структурно-семантичними характеристиками фразем засвідчують те, що для опису простору використовується насамперед соматичні компоненти, значна частина цих сталих зворотів постає прототипами відповідних жестових одиниць. Водночас просторові відношення транлюють національні еталони поведінки, вік, фізичні можливості, психологічні особливості.

Отже, розглянуті в роботі фразеологізми репрезентують невербальну поведінку мовця в типових ситуаціях, характеризують організацію суб'єктом жестикуляції свого простору, фіксують вплив кінетичних параметрів спілкування на проксемічну поведінку. Просторове розміщення учасників взаємодії, установлення ними дистанції зумовлене соціальним станом, статусом осіб, дотриманням етичних норм і соціальних настанов українського суспільства.

Література

1. Поліщук О. Л. Номінації невербального компонента комунікації “проксемні дії” у сучасному англomовному дискурсі. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 98–109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_14_17.
2. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.